

FILOLOGIK TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH MAZMUNI, BOSQICHLARI VA DIAGNOSTIK MEZONLARI

Z.A.Askarova¹

Mas'ul muallif: Askarova Zebiniso
Akbar qizi, Buxoro xalqaro
universiteti o'qituvchisi.

Received: 16 Oktabr 2026

Accepted: 21 Oktabr 2026

Published: 26 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Askarova, Z. A.
FILOLOGIK TAJRIBA-SINOV
ISHLARINI TASHKIL ETISH
MAZMUNI, BOSQICHLARI VA
DIAGNOSTIK MEZONLARI / Z. A.
Askarova // Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
— 2026. — T. 10, № 2. — B.
283–286. — DOI:
10.67780/buxoro-xalqaro-
universiteti-ilmiy-
axborotnomasi.2026.e7014fed.

1. Buxoro xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada filologik yo'nalishdagi tajriba-sinov ishlarini tashkil etishning ilmiy-metodik asoslari, mazmuni, asosiy bosqichlari hamda diagnostik mezonlari yoritilgan. Filologik ta'lim jarayonida tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda tadqiqot maqsadi, vazifalari, obyekti va predmetini aniqlash, tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirish, diagnostik vositalarni tanlash, olingan natijalarni miqdoriy va sifat jihatdan tahlil qilishning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, talabalarning lingvistik bilimlari, matnni tahlil qilish ko'nikmalari, nutqiy kompetensiyasi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va refleksiv faoliyatini baholash imkonini beruvchi diagnostik mezonlar tasvirlangan. Tajriba-sinov ishlarining aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlari o'zaro uzviy jarayon sifatida tahlil qilinib, ularni ilmiy asosda tashkil etish filologik ta'lim samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanligi asoslangan.

Kalit so'zlar: filologik ta'lim, tajriba-sinov, diagnostika, mezon, ko'rsatkich, kompetensiya, lingvistik bilim, nutqiy faoliyat, shakllantiruvchi tajriba, baholash.

СОДЕРЖАНИЕ, ЭТАПЫ И ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ ОРГАНИЗАЦИИ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ОПЫТНО-ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ РАБОТ

Аннотация. В статье рассматриваются научно-методические основы организации опытно-экспериментальной работы в филологическом образовании, её содержание, основные этапы и диагностические критерии. Раскрывается значение определения цели, задач, объекта и предмета исследования, формирования экспериментальных и контрольных групп, выбора диагностических средств, а также количественного и качественного анализа полученных результатов. Особое внимание уделено критериям оценки лингвистических знаний обучающихся, навыков анализа текста, речевой компетентности, самостоятельности мышления, творческого подхода и рефлексивной деятельности. Констатирующий, формирующий и контрольный этапы экспериментальной работы рассматриваются как взаимосвязанные компоненты единого исследовательского процесса.

Ключевые слова: филологическое образование, экспериментальная работа, диагностика, критерий, показатель, компетентность, лингвистические знания, речевая деятельность, формирующий эксперимент, оценивание.

THE CONTENT, STAGES, AND DIAGNOSTIC CRITERIA FOR ORGANIZING EXPERIMENTAL RESEARCH IN PHILOLOGICAL EDUCATION

Abstract. This article examines the scientific and methodological foundations of organizing experimental research in philological education, its content, main stages, and diagnostic criteria. It explores the importance of defining the aim, objectives, object, and subject of the research, forming experimental and control groups, selecting diagnostic tools, and conducting quantitative and qualitative analyses of the results obtained. Particular attention is paid to the criteria for assessing learners' linguistic knowledge, text analysis skills, speech competence, independent thinking, creativity, and reflective activity. The ascertaining, formative, and control stages of experimental research are considered interrelated components of a unified research process.

Keywords: philological education, experimental research, diagnostics, criterion, indicator, competence, linguistic knowledge, speech activity, formative experiment, assessment.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida filologik fanlarni o'qitish samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning til va nutq kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil va ijodiy fikrlashini shakllantirishga qaratilgan yangi metod va texnologiyalarni ilmiy jihatdan asoslash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Pedagogik yoki filologik yo'nalishda taklif etilayotgan har qanday metodik yondashuvning samaradorligi, avvalo, maqsadga muvofiq tashkil etilgan tajriba-sinov ishlari orqali aniqlanadi.

Filologik tajriba-sinov ishlari tadqiqotchi tomonidan ilgari surilgan ilmiy farazni amaliy sharoitda tekshirish, mavjud holatni aniqlash, yangi metodika yoki texnologiyaning samaradorligini baholash hamda tajriba natijalarining ishonchligini asoslashga xizmat

<https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.e7014fed>

qiladi. Shu jihatdan tajriba-sinov jarayoni oddiy kuzatish yoki o'quv natijalarini qayd etishdan farqli ravishda, oldindan belgilangan maqsad, mezon, ko'rsatkich va metodlar asosida tashkil qilinadigan yaxlit ilmiy-pedagogik jarayondir.

Filologik tadqiqotlarda tajriba-sinov ishlarini tashkil etish alohida murakkablikka ega. Chunki til, nutq, matnni tushunish, badiiy-estetik tafakkur, kommunikativ faoliyat, lingvistik tahlil hamda ijodiy fikrlash kabi sifatlarni faqat bitta ko'rsatkich asosida baholash mumkin emas. Shu sababli filologik tajribalarda o'zaro bog'liq bir nechta mezon va ko'rsatkichlardan foydalanish talab etiladi.

Filologik tajriba-sinov ishlarining mazmuni

Filologik tajriba-sinov ishlari tadqiqot muammosining nazariy asoslarini amaliyot bilan bog'lashga xizmat qiluvchi ilmiy jarayon hisoblanadi. Uning mazmuni tadqiqot maqsadiga qarab belgilanadi va o'rganilayotgan filologik hodisaning xususiyatlarini empirik darajada aniqlashni nazarda tutadi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil qilishda, avvalo, tadqiqotning maqsadi aniq belgilanishi lozim. Maqsad filologik ta'limda qanday sifat yoki kompetensiyani rivojlantirish, qaysi muammoni bartaraf etish va taklif qilinayotgan metodikaning qanday natija berishini aniqlashga yo'naltiriladi.

Tajriba-sinov ishlarining mazmuni quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

tadqiqotning maqsad va vazifalarini aniqlashtirish;

tajriba obyekti va predmetini belgilash;

ishtirokchilar tarkibini shakllantirish;

tajriba va nazorat guruhlarini tanlash;

dastlabki diagnostika metodlarini ishlab chiqish yoki tanlash;

baholash mezonlari va ko'rsatkichlarini belgilash;

shakllantiruvchi metodika yoki texnologiyani amaliyotga tatbiq etish;

oraliq va yakuniy natijalarni qayd qilish;

natijalarni statistik va sifat jihatdan tahlil qilish;

tajriba samaradorligi yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarish.

Filologik tadqiqotlarda tajriba mazmuni faqat bilimlarni tekshirish bilan chegaralanmaydi. Bunda ta'lim oluvchining til hodisalarini tushunishi, ularni nutq jarayonida qo'llay olishi, matnni tahlil va talqin qilishi, o'z fikrini mantiqiy va uslubiy jihatdan to'g'ri ifodalashi hamda o'z faoliyatiga refleksiv baho bera olishi ham muhim hisoblanadi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish bosqichlari

Filologik yo'nalishdagi tajriba-sinov ishlari, odatda, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi uch asosiy bosqichda tashkil etiladi: aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichi.

Aniqlovchi bosqich

Aniqlovchi bosqich tajriba-sinov ishlarining dastlabki va metodologik jihatdan muhim qismi hisoblanadi. Mazkur bosqichda o'rganilayotgan sifat yoki kompetensiyaning mavjud holati aniqlanadi.

Ushbu bosqichning asosiy vazifasi tadqiqot ishtirokchilarining tajriba boshlanishidan oldingi ko'rsatkichlarini qayd etishdan iborat. Bunda test, anketa, yozma topshiriq, matn tahlili, suhbat, kuzatish, ijodiy topshiriqlar va boshqa diagnostik metodlardan foydalanish mumkin.

Masalan, talabalarining filologik kompetensiyasini o'rganishda ularning til birliklarini farqlash darajasi, grammatik va uslubiy bilimlari, matn mazmunini anglash qobiliyati, lingvistik tahlil ko'nikmalari, yozma va og'zaki nutqining sifati o'rganiladi.

Aniqlovchi bosqich natijalari tajriba va nazorat guruhlarining boshlang'ich holatini qiyoslash imkonini beradi. Bu esa keyingi bosqichda qo'llaniladigan metodikaning samaradorligini obyektiv baholash uchun zarur asos yaratadi.

Shakllantiruvchi bosqich

Shakllantiruvchi bosqich tajriba-sinov ishlarining markaziy qismi bo'lib, unda tadqiqotchi tomonidan ishlab chiqilgan metodika, model, texnologiya yoki didaktik vositalar amaliyotga joriy etiladi.

Filologik yo'nalishdagi shakllantiruvchi tajribada mashg'ulotlar mazmunini takomillashtirish, interfaol metodlarni joriy etish, muammoli topshiriqlardan foydalanish, lingvistik tahlil, matn bilan ishlash, kommunikativ mashqlar, ijodiy yozuv va mustaqil tadqiqot topshiriqlarini qo'llash samarali bo'lishi mumkin.

Mazkur bosqichda tajriba guruhiga maxsus ishlab chiqilgan metodik ta'sir ko'rsatiladi, nazorat guruhida esa ta'lim jarayoni an'anaviy yoki amaldagi metodika asosida davom ettiriladi. Bu ikki guruhning keyingi natijalarini qiyoslash orqali tajriba metodikasining samaradorligi aniqlanadi.

Shakllantiruvchi bosqichda ta'lim oluvchilarning faqat yakuniy natijasi emas, balki rivojlanish dinamikasi ham kuzatib borilishi lozim. Shu sababli oraliq diagnostika, kuzatish, topshiriqlarni tahlil qilish va refleksiv baholash usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Nazorat bosqichi

Nazorat bosqichi tajriba-sinov ishlarining yakuniy qismi bo'lib, unda shakllantiruvchi ta'sirdan keyin yuz bergan o'zgarishlar aniqlanadi va dastlabki natijalar bilan taqqoslanadi.

Mazkur bosqichda aniqlovchi tajribada qo'llanilgan yoki mazmunan unga ekvivalent bo'lgan diagnostik vositalardan foydalanish muhim. Chunki boshlang'ich va yakuniy ko'rsatkichlarning bir xil mezonlar asosida baholanishi tajriba natijalarining obyektivligini oshiradi.

Nazorat bosqichida tajriba va nazorat guruhlarining natijalari o'zaro qiyoslanadi, o'rtacha ko'rsatkichlardagi o'zgarishlar aniqlanadi hamda zarur hollarda statistik mezonlar yordamida farqlarning ishonchligi tekshiriladi. Natijada

<https://doi.org/10.67780/buxoro-xalqaro-universiteti-ilmiy-axborotnomasi.2026.e7014fed>

ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligi to'g'risida ilmiy xulosa chiqariladi.

Filologik tajriba-sinov ishlarining diagnostik mezonlari

Diagnostik mezon tadqiqot davomida o'rganilayotgan sifatning namoyon bo'lish darajasini aniqlash imkonini beruvchi asosiy o'lchov vositasidir. Har bir mezon muayyan ko'rsatkichlar orqali ifodalanishi va tajriba jarayonida amaliy jihatdan o'lchanishi lozim.

Filologik tajriba-sinov ishlarida quyidagi diagnostik mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

1. Kognitiv-lingvistik mezon

Mazkur mezon ta'lim oluvchilarning filologik bilimlarni egallash darajasini aniqlaydi.

Uning asosiy ko'rsatkichlari:

tilshunoslik va adabiyotshunoslikka oid tushunchalarni bilish;

til hodisalarining mohiyatini anglash;

nazariy bilimlarni farqlash va tasniflash;

lingvistik terminlardan o'rinli foydalanish;

grammatik, leksik va uslubiy qonuniyatlarni tushunish.

Bu mezon, avvalo, talabani nazariy tayyorgarlik darajasini aks ettiradi.

2. Amaliy-kommunikativ mezon

Ushbu mezon egallangan filologik bilimlarning amaliy nutqiy faoliyatda qo'llanish darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Asosiy ko'rsatkichlar:

fikrni mantiqiy va izchil ifodalash;

adabiy til me'yorlariga rioya qilish;

vaziyatga muvofiq nutq uslubini tanlash;

og'zaki va yozma nutqni to'g'ri tashkil qilish;

kommunikativ vaziyatlarda til vositalaridan samarali foydalanish.

Mazkur mezon filologik bilimlarning real kommunikativ faoliyatga ko'chirilish darajasini ko'rsatadi.

3. Analitik-tahliliy mezon

Filologik ta'limda matn bilan ishlash alohida ahamiyatga ega bo'lganligi sababli talabani tahliliy faoliyati mustaqil diagnostik mezon sifatida qoralishi mumkin.

Uning ko'rsatkichlari:

matnning mavzu va asosiy g'oyasini aniqlash;

til birliklarining matndagi funksiyasini izohlash;

matnning strukturaviy va semantik xususiyatlarini ajratish;

badiiy vositalarni aniqlash va talqin qilish;

muallif pozitsiyasini tushunish;

matnga asoslangan mustaqil xulosa chiqarish.

4. Kreativ mezon

Kreativ mezon ta'lim oluvchining filologik faoliyatga ijodiy yondashish darajasini tavsiflaydi.

U quyidagi ko'rsatkichlarda namoyon bo'ladi:

mustaqil va original fikr bildirish;

muammoga bir necha nuqtai nazardan yondashish;

matn yaratishda ijodiy usullardan foydalanish;

yangi lingvistik yoki adabiy yechimlarni taklif qilish;

mavjud bilimlarni yangi vaziyatlarga ko'chira olish.

Filologik ta'limning zamonaviy vazifalaridan biri tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki ularni mustaqil ravishda qo'llay va qayta yaratgan shaxsni shakllantirishdir.

5. Motivatsion-aksiologik mezon

Mazkur mezon talabani filologik bilimlarni egallashga, til va adabiyotga, kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabati hamda qadriyatli yo'nalishlarini ifodalaydi.

Asosiy ko'rsatkichlari:

filologik bilimlarni egallashga qiziqish;

topshiriqlarni bajarishda faollik;

mustaqil o'qish va izlanishga intilish;

ona tili va adabiy qadriyatlarga hurmat;

kasbiy rivojlanishga ehtiyojning mavjudligi.

Barqaror motivatsiya ta'lim natijalarining davomiyligi va mazmunli o'zlashtirilishini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

6. Refleksiv-baholash mezon

Refleksiv mezon ta'lim oluvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, natijalarini baholash hamda xato va kamchiliklarini anglash qobiliyatini ifodalaydi.

Uning ko'rsatkichlari:

o'z bilim va ko'nikmalarini obyektiv baholash;

yo'l qo'yilgan xatolar sabablarini aniqlash;
o'z faoliyatining kuchli va zaif jihatlarini anglash;
natijalarni takomillashtirish yo'llarini belgilash;
o'z-o'zini rivojlantirishga intilish.

Refleksiya o'quvchining yoki talabaning ta'lim jarayonida faol subyekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Diagnostik darajalarni belgilash

Tajriba-sinov natijalarini tizimli baholash maqsadida yuqoridagi mezonlarning namoyon bo'lishi yuqori, o'rta va past darajalarga ajratilishi mumkin.

Yuqori daraja - ta'lim oluvchi nazariy bilimlarni chuqur egallagan, ularni mustaqil va ijodiy ravishda amaliyotda qo'llay oladi, matnni asosli tahlil qiladi, nutqi mantiqiy va me'yoriy jihatdan mukammal bo'lib, o'z faoliyatini mustaqil baholay oladi.

O'rta daraja - asosiy nazariy bilimlar shakllangan, ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi mavjud, biroq murakkab topshiriqlarda yordamga ehtiyoj seziladi, tahlil va ijodiy faoliyatda ayrim kamchiliklar kuzatiladi.

Past daraja - nazariy bilimlar tizimli shakllanmagan, filologik tushunchalarni qo'llash, matnni tahlil qilish, mustaqil fikr bildirish hamda o'z faoliyatini baholashda sezilarli qiyinchiliklar kuzatiladi.

Darajalarni aniq ball ko'rsatkichlari bilan belgilash tajriba metodikasi va foydalanilgan diagnostik topshiriqlarning mazmuniga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

Tajriba-sinov natijalarini baholashning ahamiyati

Filologik tajriba-sinov ishlarining ilmiy qiymati faqat tajriba o'tkazilganligi bilan emas, balki olingan natijalarning qanchalik ishonchli va asosli ekanligi bilan belgilanadi. Shu sababli tadqiqot jarayonida miqdoriy va sifat tahlilini o'zaro uyg'unlashtirish zarur.

Miqdoriy tahlilda o'rtacha ko'rsatkichlar, foizlar, tajriba va nazorat guruhlar o'rtasidagi farqlar hamda zarur hollarda statistik mezonlardan foydalaniladi. Sifat tahlilida esa talabalar javoblarining mazmuni, yozma va og'zaki nutq xususiyatlari, topshiriqlarni bajarish usullari, ijodiy yondashuv va refleksiv faoliyatdagi o'zgarishlar tahlil qilinadi.

Shunday yondashuv tajriba natijalarini bir tomonlama emas, balki kompleks baholash imkonini beradi. Masalan, test natijasidagi ballning oshishi muhim ko'rsatkich bo'lsa-da, uning talabaning real nutqiy faoliyati, matn bilan mustaqil ishlashi va ijodiy fikrlashidagi o'zgarishlar bilan uyg'unligi tajriba samaradorligini yanada ishonchli asoslashga xizmat qiladi.

Tajriba-sinov jarayonining yana bir muhim sharti tadqiqot metodlarining maqsad va mezonlarga mosligidir. Diagnostika vositasi o'rganilayotgan sifatni bevosita o'lchashi, barcha ishtirokchilar uchun bir xil sharoitda qo'llanilishi va olingan natijalarni qayta tekshirish imkonini berishi lozim.

Xulosa. Filologik tajriba-sinov ishlarini ilmiy asosda tashkil etish ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metod, texnologiya va pedagogik yondashuvlarning samaradorligini obyektiv baholash imkonini beradi. Bunda tajribaning maqsadi va vazifalarini to'g'ri belgilash, tajriba hamda nazorat guruhlarini shakllantirish, o'rganilayotgan sifatga mos diagnostik mezon va ko'rsatkichlarni ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi.

Aniqlovchi bosqichda o'rganilayotgan kompetensiyaning dastlabki holati belgilanadi, shakllantiruvchi bosqichda taklif etilgan metodika amaliyotga joriy etiladi, nazorat bosqichida esa yuz bergan o'zgarishlar qiyosiy tahlil qilinadi. Ushbu bosqichlarning o'zaro izchil tashkil qilinishi tajriba natijalarining ilmiy ishonchligini ta'minlaydi.

Filologik tajribalarda kognitiv-lingvistik, amaliy-kommunikativ, analitik-tahliliy, kreativ, motivatsion-aksiologik va refleksiv-baholash mezonlaridan kompleks foydalanish ta'lim oluvchilarning rivojlanish darajasini har tomonlama baholash imkonini beradi. Shu bois tajriba-sinov ishlarini aniq diagnostik mezonlar, o'lchanadigan ko'rsatkichlar va ilmiy tahlil usullari asosida tashkil qilish filologik ta'lim sifatini oshirish hamda yangi metodik yondashuvlarning samaradorligini asoslashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent.
- [2] Babanskiy Yu.K. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik va nazariy asoslari. – Moskva.
- [3] Bepalko V.P. Pedagogik texnologiya asoslari. – Moskva.
- [4] Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent.
- [5] Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim metodikasi va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
- [6] Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
- [7] Tolipov O'Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent.
- [8] Хуторской А.В. Современная дидактика. – Москва.
- [9] Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования. – Москва.
- [10] Краевский В.В. Методология педагогического исследования. – Москва.